

Akhlaq-i zīstī

i.e., Bioethics Journal

2024; 14(39): e33

The Bioethics and Health
Law InstituteMedical Ethics and Law
Research CenterInternational Association
of Islamic Bioethics

The Solutions of Islamic Teachings in Creating Occupational Safety

Ashraf Jannati^{1*}

1. Department of Islamic Studies, Faculty of Medicine, Gilan University of Medical Sciences, Rasht, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Occupational safety and health hold significant importance in human resource management, particularly within the workplace. In an era marked by globalization and modernization, safety and security are essential for the efficient operation of any business. They function as dynamic and endogenous components within the work environment, ultimately contributing to increased profitability for employers. Beyond material gain, the teachings of Islam approach occupational safety and health from a distinct perspective. A thorough examination of Islamic sources reveals cognitive foundations and principles that underscore safety and health in the workplace. Accordingly, this article seeks to explore the strategies embedded within Islamic teachings for fostering occupational safety.

Methods: This research is theoretical. The methodology employed is descriptive-analytical, and data collection has been conducted through library research. By consulting documents, books, and scholarly articles, the study examines the mechanisms of religious teachings in promoting occupational safety and health as one of the key issues in human resource management.

Ethical Considerations: In this article, the authenticity of the texts, honesty and trustworthiness have been observed.

Results: The findings of the research show that the teachings of Islam, with a moral and transcendental view, have provided cognitive foundations such as human dignity, the hereafter, justice-oriented, the right to life, brotherhood and mercy and kindness for occupational safety, which requires the employer's attention to safety and It exposes the job security of the employees.

Conclusion: Among the solutions of Islamic teachings in creating occupational safety are: manageable workload, prevention of possible risks, educational programs for awareness of safety and health, compliance with government regulations, evaluation and cooperation of workers.

Keywords: Occupational safety, work environment, human dignity, Islam

Corresponding Author: Ashraf Jannati; **Email:** ashrafjannati@gums.ac.ir

Received: April 25, 2024; **Accepted:** July 6, 2024; **Published Online:** March 3, 2025

Please cite this article as:

Jannati A. The Solutions of Islamic Teachings in Creating Occupational Safety. *Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal*. 2024; 14(39): e33.

راهکارهای آموزه‌های اسلام در ایجاد ایمنی شغلی

اشرف جنّاتی ^۱ ^۱. گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی گیلان، رشت، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: ایمنی و بهداشت شغلی، اهمیت زیادی در مدیریت منابع انسانی به‌ویژه در محیط کار دارد. در عصر جهانی شدن و نوسازی، ایمنی و امنیت در اجرای کارآمد یک کسب و کار بسیار ضروری است و به‌عنوان مؤلفه‌ای پویا و درون‌زا در محیط کاری تأثیرگذار است و منجر به ایجاد سودآوری بیشتر برای کارفرما می‌شود. آموزه‌های دین اسلام علاوه بر توجه به سود مادی از منظری متفاوت به ایمنی و بهداشت شغلی می‌نگرد به طوری که می‌توان با واکاوی منابع دینی مبانی شناختی و اصول ایمنی و بهداشت شغلی را رصد کرد. از این‌رو، نویسنده در این مقاله به واکاوی راهکارهای آموزه‌های اسلام در ایجاد ایمنی شغلی می‌پردازد.

روش: این تحقیق از نوع نظری است. روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است و ضمن مراجعه به اسناد، کتب و مقالات، سازوکارهای آموزه‌های دینی را در ایجاد ایمنی و بهداشت شغلی، به‌عنوان یکی از موضوعات مهم در مدیریت منابع انسانی بررسی می‌نماید.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که آموزه‌های اسلام با رویکرد اخلاقی و نگاه فرامادی، مبانی شناختی چون کرامت انسانی، آخرت‌گرایی، عدالت‌محوری، حق حیات، برادری و رحمت و مهربانی جهت ایمنی شغلی ارائه داده است که لزوم اهتمام کارفرما به ایمنی و امنیت شغلی کارکنان را مبرهن می‌سازد.

نتیجه‌گیری: از جمله راهکارهای آموزه‌های اسلام در ایجاد ایمنی شغلی عبارتند از: بار کاری قابل مدیریت، پیشگیری از خطرات احتمالی، برنامه‌های آموزشی جهت آگاهی از ایمنی و سلامت، رعایت مقررات دولتی، ارزیابی و تعاون و همکاری کارگران.

واژگان کلیدی: ایمنی شغلی، محیط کار، کرامت انسانی، اسلام

نویسنده مسئول: اشرف جنّاتی؛ پست الکترونیک: ashrafjannati@gums.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۶؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Jannati A. The Solutions of Islamic Teachings in Creating Occupational Safety. Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal. 2024; 14(39): e33.

مقدمه

حوزه مورد مطالعه مربوط به ایمنی، سلامت و رفاه افرادی که در محیط شغلی مشغول به کار هستند با عنوان «ایمنی و بهداشت شغلی» شناخته می‌شود. ایمنی و بهداشت شغلی، یکی از مهمترین فعالیتهای اولویت‌دار در مدیریت منابع انسانی به منظور جلوگیری از صدمات ناخواسته یا حوادثی است که بر کارگران و اموال در حین کار چه در بخش دولتی و چه در بخش خصوصی تأثیر می‌گذارد. همچنین با در نظر گرفتن کارکنان به‌عنوان دارایی‌های یک سازمان، وظیفه کارفرمایان است که از ایمنی کارکنان اطمینان حاصل کرده و به آن اهمیت دهند (۱).

امروزه در عصر جهانی شدن، سازمان‌های تجاری به شدت در حال رقابت هستند و هر سازمان موفق به وضوح ارزش افراد را برای کسب رقابت ثمربخش می‌داند. از این رو، اخیراً ایمنی، امنیت و سلامت کارگران مورد اهمیت فزاینده‌ای قرار گرفته است. هر سازمان تجاری هزینه زیادی را برای تضمین ایمنی و امنیت کارکنان خود صرف می‌کند تا مزیت رقابتی خود را در بازار حفظ کند؛ زیرا هر حادثه به معنای از دست دادن ساعات کار و بودجه برای حمایت از کارمند آسیب دیده یا بیمار است. چنان‌که بسیاری از سازمان‌های معروف به این دلیل موفق هستند که توجه زیادی به ایمنی و رفاه افراد خود دارند (۲). به علاوه رعایت ایمنی و بهداشت در محیط کار می‌تواند کیفیت کار و کمیت زندگی کارکنان را افزایش دهد. کارفرما باید ایمنی را به‌عنوان فرهنگ کاری خود بپذیرد تا کارکنان بتوانند با پشتکار و ایمن، کار را بدون خطر انجام دهند (۳).

در این پژوهش، ابتدا مبانی شناختی و بینشی در ایجاد ایمنی شغلی از منظر آموزه‌های اسلام بیان شده و در ادامه با توجه به منابع دینی راهکارهای ایجاد ایمنی و بهداشت شغلی با رویکرد درون دینی مورد بررسی قرار گرفته است تا راههایی برای ایجاد انگیزه در مدیران و سازمان‌ها برای رعایت قوانین ایمنی نه به‌عنوان یک قاعده و قانون؛ بلکه به‌عنوان یک تکلیف دینی پیدا شود. در راستای دستیابی به این اهداف، این پژوهش به دو سؤال زیر پاسخ می‌دهد:

۱. با توجه به آموزه‌های دینی مبانی شناختی ایمنی شغلی کدام است؟
۲. آموزه‌های دینی چه راههایی را برای نیل به ایمنی و بهداشت شغلی ارائه داده است؟

روش

در پژوهش حاضر سعی شده است تا با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و با استمداد از منابع کتابخانه‌ای اصیل در حوزه روایات مانند الکافی، الأمالی، بحار الأنوار و منابع فریقین چون صحیح بخاری و نیز منابع ارزشمند تفسیر قرآن، تبیین جامع و گویایی از مبانی ایجاد ایمنی شغلی و راهکارهای آموزه‌های اسلام درباره ایمنی شغلی ارائه شود.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که آموزه‌های اسلام با تکیه بر مبانی معرفتی چون کرامت انسانی، آخرت‌گرایی، عدالت‌محوری، حق حیات، برادری و رحمت، نگرشی اخلاق‌محور و فرامادی به مقوله ایمنی و بهداشت شغلی ارائه می‌دهد. این آموزه‌ها بر ضرورت مسئولیت‌پذیری کارفرما در تأمین محیطی ایمن و انسانی برای کارکنان تأکید دارند. همچنین راهکارهایی همچون بار کاری قابل مدیریت، پیشگیری از خطرات، آموزش‌های ایمنی، رعایت مقررات، ارزیابی مستمر و تعاون و همکاری کارگران، به عنوان مصادیق عملی در منظومه فکری اسلام معرفی شده‌اند.

بحث

۱. اهمیت ایمنی شغلی در اسلام

آموزه‌های اسلام دیدگاه‌های منحصر به فردی در مورد تجارت و کار ارائه می‌دهد. نقش و اهمیت کار و تلاش در قرآن کریم به این صورت بیان شده است: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (النجم: ۳۹)؛ «و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست». اسلام منکر زندگی مادی نیست و اندیشه انسان را به کار و تولید متوجه ساخته و درباره آبادسازی زمین می‌فرماید:

هویت فرهنگی محسوب می‌شود، مطابق با آموزه‌های دینی است. این باورها و ارزش‌ها به‌عنوان توشه فرهنگی کارکنان به محیط کار نیز منتقل می‌شوند. لذا در مدیریت اسلامی که منبعث از بینش توحیدی است، ایمنی و امنیت کارکنان و کارگران اهمیت دارد.

۲. مبانی ایجاد ایمنی شغلی و بهداشت حرفه‌ای در اسلام

«بینش و طرز تفکری که شخص در مسئله‌ای پیدا می‌کند، شالوده زندگی عملی و روش اجتماعی و کیفیت برخورد او با وقایع گوناگون را شکل می‌دهد» (۶). مقصود از مبانی ایمنی شغلی آن دسته از اندیشه‌های بنیادین و اساسی و گزاره‌های هست‌نما اطلاق می‌شود که زیربنای ایجاد ایمنی شغلی در آموزه‌های دینی را تشکیل می‌دهند. درواقع، رفتار و عملکرد کارفرما در رعایت قوانین ایمنی شغلی دارای ریشه‌ها و مبانی شناختی و فکری است.

با توجه به آموزه‌های اسلام، کرامت انسان، آخرت‌گرایی، عدالت‌محوری، حق حیات، برادری و رحمت و مهربانی از مهمترین مبانی شناختی برای رعایت ایمنی و بهداشت شغلی است که در مدیریت منابع انسانی سهم فزاینده‌ای دارد. در این بخش این مبانی بیان می‌شود:

۱-۲. **کرامت انسان:** زیربنای اسلام در رعایت ایمنی شغلی ناشی از اصل کرامت انسانی است. کرامت انسان در اصطلاح اسلامی به این معناست که انسان ذاتاً موجودی مورد تکریم و ارجمند است: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (الإسراء: ۷۰) و با استمداد از تقوی از کرامت اخلاقی و ارزشی برخوردار می‌شود: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ» (الحجرات: ۱۳).

در انسان‌شناسی اسلامی، انسان دارای دو نوع زندگی است: زندگی انسانی و زندگی حیوانی. مرتبه انسانی بسی والاتر از دیگر آفریدگان است (الإسراء: ۷۹) و زمین و آنچه در آن است برای انسان آفریده شده است (البقره: ۲۹) با این حال، قرآن کریم به جانبی دیگر نیز نظر دارد و انسان را ستمگر و ناسپاس (ابراهیم: ۳۴)، نادان (الأحزاب: ۷۹) و حریص، بی‌تاب و بخیل (المعارج: ۲۱-۱۹) معرفی می‌کند. این دو گونه سخن گفتن نه

«هُوَ أَنْشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود: ۶۱)؛ «اوست که شما را از زمین پدید آورده است و خواست که آبادش دارید» در آیات قرآنی از کار و تلاش برای به دست آوردن روزی حلال، به جست‌وجوی فضل الهی تعبیر شده است (الجمعه: ۱۰؛ النحل: ۱۴؛ الإسراء: ۱۲؛ فاطر: ۱۲). در این ساختار، توحید افعالی از جایگاهی بسیار حائز اهمیت برخوردار است. در نگرش قرآنی خداوند به انسان توانایی استفاده از منابع اولیه و عوامل تولیدی را عطا نموده است. به عبارت دیگر، خداوند، مولد حقیقی است و فاعلیت انسان در طول فاعلیت خداوند قرار دارد: «أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ» (الواقعه: ۶۴-۶۳)؛ «آیا چیزی را که می‌کارید دیده‌اید؟ آیا شما می‌رویانیدش یا ما رویاننده‌ایم؟» براساس این بینش، انسان‌ها در عرصه تولید نیز به خالق خود توجه دارند و کسب درجات تعالی معنوی و روحی نیز در جریان پیگیری روند تولید میسر می‌گردد.

پیامبر خدا (ص) ارزش کار را چنین بیان فرمود: «مَنْ بَاتَ كَأَلٍّ مِّنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُوراً لَهُ» (۴)؛ «هرکس شب را با غذایی که از عمل خویش به دست آورده است، به سر برد، آن شب را در حالی به سر برده که آمرزیده شده است» همچنین فرمود: «مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطَّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ» (۵)؛ «هیچ‌کس هرگز غذایی بهتر از دست رنج خویش نخورده است. [حتی] پیامبر خدا، داود (ع)، از دست رنج خویش می‌خورد». بدین ترتیب، مسلمانان با انجام فعالیت‌های اقتصادی از طریق اشتغال یا تجارت می‌توانند به تعهدات دینی خود در جهت رضایت خداوند عمل کنند. بنابراین، کار و اشتغال در اسلام یک تکلیف دینی و نوعی عبادت است.

در کنار اشتغال و فعالیت‌های اقتصادی، موضوع ایمنی و بهداشت شغلی اهمیت دارد. از سوی دیگر، سازمان‌ها و کارکنان آن‌ها تحت تأثیر شرایط سیاسی - اجتماعی کشوری هستند که در آن فعالیت می‌کنند. در کشورهای اسلامی که تمامی رفتارها منبعث از مبانی و آموزه‌های اسلامی است. رفتارها، ارزش‌ها و نگرش‌های مرتبط با کار نیز که بخشی از

از سر تناقض، بلکه بیان توان انسان برای دو گونه زیستن است: آیاتی که انسان را گرمی داشته و ستوده‌اند به انسانی نظر دارند که خدامحوری در پیش گرفته و خویشتن را با تعالیم وحی همراه کرده است و آیاتی که انسان را نکوهیده‌اند انسانی را هدف گرفته‌اند که از آموزه‌های الهی روی برتافته و انسانیت خویش را فراموش کرده است. از طرف دیگر، انسان دارای حس بینش اخلاقی است؛ چراکه به او این توانایی داده شده تا با الهام طبیعی، خوب و بد را قضاوت کند: «و هَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ» (البلد: ۱۰؛ و نیز ر.ک: القیامه: ۲). انسان با توجه به بالاترین ظرفیت خود برای کسب دانش در میان دیگر مخلوقات موجود در جهان متمایز است و به پتانسیل‌هایی برای کشف جهان مجهز شده است (العلق: ۵-۴) به طوری که همه نعمت‌های خاص خداوند برای انسان است و برای او نقش خلیفه الهی در نظر گرفته شده است: «وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (البقره: ۳۰)؛ «و چون پروردگارت به فرشتگان گفت: من در زمین خلیفه‌ای می‌آفرینم»

از سوی دیگر، انسان از جهت زندگی اجتماعی، وابسته به همکاری و قدرت اجتماع می‌باشد. این اتکاء و قدرت، معلول روح تعاون و احساس مسئولیت نسبت به دیگران است. اگر این روح و احساس در افراد نبود، یا ضعیف بود، و اگر ارزش و کرامت انسان نادیده گرفته شد، قهراً آزمندی، جای روح تعاون، و ارزش بی‌حساب مال جای ارزش انسانی را پر می‌کند و هر اندازه ارزش مال و جمع و تمرکز آن در نظر افراد بیشتر باشد، قدرت اجتماع کمتر و پیوند افراد آن سست‌تر می‌گردد. این‌گونه اصول و قوانین اجتماع و تحولات بدین سبب است که از نظر قرآن، اصول اجتماعی مبتنی بر اخلاق است (۷).

بدیهی است که انسان با توجه به کرامت ذاتی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. لذا در محیط کار باید با او به‌عنوان یک موجود شریف رفتار کرد و ایمنی و امنیت را برایش به ارمغان آورد؛ چرا که به‌عنوان یک منبع ارزشمند در سازمان است. «خود کارکنان و مهارت‌ها و توانمندی‌های آنان در جهت منافع سازمان‌ها، اولاً سهم بزرگی در کامیابی سازمان دارد و ثانیاً، منبع مهمی برای برتری رقابتی است (۸).

۲-۲. آخرت‌گرایی: تعالیم اسلام بینش فرامادی داشته و با دستورات اخلاقی و معنوی و به‌ویژه توجه به آخرت و معاندندیشی راه‌حل کاملی را ارائه می‌کند. به‌طورکلی، یاد قیامت یکی از عوامل مؤثر در وارستگی انسان است؛ کسی که معاد را فراموش نکند پارسا خواهد بود؛ زیرا همه اعمال و رفتار او تحت مراقبت ویژه قرار می‌دهد و سعی و تلاش همه جانبه دارد تا آن‌ها را بر خشنودی خداوند استوار سازد. وقتی روح و روان انسان براساس یاد قیامت پرورش یابد و «ذِكْرَى الدَّارِ» (ص: ۴۶) در نظرش باشد، چنین باوری ضمانت اجرایی می‌شود که همه عقاید و اخلاق و کردار و رفتار خود را براساس این ویژگی پایه‌ریزی کند (۹). درواقع، محاسبه نفس یکی از راهکارهای دینی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی است. امام سجاد (ع) در این باره می‌فرماید: «إِنَّ أَدَمَ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَ مَبْعُوثٌ وَ مَوْقُوفٌ بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ فَأَعِدْ لَهُ جَوَابًا» (۱۰)؛ «ای فرزند آدم! تو خواهی مرد و برانگیخته‌خواهی شد و در حضور خداوند عز و جل قرار خواهی گرفت، پس برای او جوابی را آماده کن.» بر این اساس اگر افراد در برابر رفتار خود مسئول باشند و همیشه نفس خود را مورد محاسبه قرار دهند، هرگز دچار آسیب‌های اجتماعی نخواهند شد.

براساس رهیافت اسلامی، هر مقامی که انسان در این دنیا به صورت کارمند یا کارفرما و غیره دارد، برای او امتحان است خداوند متعال در این زمینه می‌فرماید: «وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَ رَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَ إِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ» (الأنعام: ۱۶۵)؛ «او اوست کسی که شما را در زمین جانشین [یکدیگر] قرار داد، و بعضی از شما را بر برخی دیگر به درجاتی برتری داد تا شما را در آنچه به شما داده است بیازماید. آری، پروردگار تو زود کیفر است، و [هم] او بس آمرزنده مهربان است»

به طور خلاصه می‌توان گفت مطابق آموزه‌های اسلام، مؤمن معادباور که به حیات جاودانه ایمان دارد و آن را برتر از زندگی دنیوی می‌داند، دنیا را وسیله‌ای برای نیل به کمالات معنوی و سعادت اخروی تلقی می‌نماید. در این ساختار عمل اقتصادی در حقیقت مآل‌اندیشی و آخرت‌طلبی است؛ زیرا برای پیمودن

راه سعادت آخرت جز دنیا راه دیگری نیست. بر این اساس، اسلام مفهوم زندگی پس از مرگ و روز قیامت را ارائه می‌دهد و متوجه کارآفرینان می‌شود که در پیشگاه پروردگار متعال پاسخگو هستند لذا نگاه آموزه‌های اسلام درباره ایمنی و امنیت کارکنان در محیط کار پشتوانه آخرت و معاد اندیشی است که احساس مسئولیت را در ذهن سیاست‌گزاران ایجاد می‌کند.

۲-۳. حق حیات: احترام به حیات در آموزه‌های اسلام منحصر در شخص خاصی نیست؛ بلکه همه انسان‌ها از حق حیات برخوردارند و این حق همه انسان‌هاست که در این دنیا ایمن زندگی کنند. از منظر آیات قرآن، قتل حرام و مذموم است: «وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ» (الإسراء: ۳۳)؛ «و نفسی را که خداوند حرام کرده است جز به حق مکشید». زندگی انسان در نزد خداوند آن قدر محترم است که کشتن یک نفر به منزله کشتن کل نوع بشر تلقی می‌شود: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا» (المائدة/۳۲)؛ «هر کس کسی را - جز به قصاص قتل، یا [به کیفر] فسادی در زمین - بکشد، چنان است که گویی همه مردم را کشته باشد. و هر کس کسی را زنده بدارد، چنان است که گویی تمام مردم را زنده داشته است» این آیه بیانگر یک حقیقت اجتماعی و تربیتی است. جامعه انسانی در حقیقت یک واحد بیش نیست و افراد آن همانند اعضای یک پیکرند، هر لطمه‌ای به عضوی از اعضای این پیکر برسد اثر آن کم و بیش در سایر اعضا آشکار می‌گردد؛ زیرا یک جامعه بزرگ از افراد تشکیل شده و فقدان یک فرد خواه‌ناخواه ضربه‌ای به همه جامعه انسانی است. فقدان او سبب می‌شود که به تناسب شعاع تأثیر وجودش در اجتماع محلی خالی بماند و زبانی از این رهگذر دامن همه را بگیرد، همچنین احیای یک نفس سبب احیای سایر اعضای این پیکر است، زیرا هر کس به اندازه وجود خود در ساختمان مجتمع بزرگ انسانی و رفع نیازمندی‌های آن اثر دارد (۱۱).

۲-۴. برادری: رهیافت آموزه‌های اسلامی این است که فرهنگ محیط کار بر اصل برادری استوار است. قرآن همه مؤمنان را برادر اعلام کرده و همه افراد بشر را در پیوند برادری متحد نموده است: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (الحجرات: ۱۰). این تعبیر به صیغه حصر بیان شده است تا یادآوری کند که آن ایمان که پیوستگان به خود را به حالت برادری نرساند، ایمانی سست و ناقص است. درواقع، وحی اخوت و برادری به ایمان (نه به اسلام) نسبت داده شده است، بدان سبب که اسلام تسلیم محض به دین است، در صورتی که ایمان اثری در قلب است که در همه نواحی زندگی انسان تأثیر دارد و آنچه مردمان را به سطح برادری ارتقا می‌دهد، تنها تصدیق اساسی به دین نیست، بلکه ایمان قلبی است که نمود عملی آن به کار بردن تعالیم ارزشمند اسلام است (۱۲). اصل اخوت و برادری در تمدن توحیدی، تنها اصلی انسانی و اخلاقی شمرده نمی‌شود، بلکه آثاری واقعی و ملموس در عرصه اجتماعی بر جای می‌گذارد. با رواج فرهنگ اخوت در جامعه، هر فرد نه تنها در صدد انحصارطلبی و استثمار دیگران بر نمی‌آید، بلکه در برابر کیفیت و کمیت بهره‌برداری از آن‌ها خود را مسئول می‌داند.

بدین ترتیب، رابطه برادری را می‌توان مظهر کامل محبت، همدلی و الفت میان افرادی دانست که دارای مبانی، اهداف و افق فکری مشترکی هستند؛ هرچند این عاطفه‌ورزی در کلیه سطوح اخوت (از اخوت انسانی تا اخوت اسلامی) و متناسب با آن سطوح، جریان دارد؛ این سخن امام علی (ع) به مالک اشتر در همین راستا است: «وَأَشْعِرْ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَاللُّطْفَ بِهِمْ وَ لَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِبًا تَغْتَنِمُ أَكْلَهُمْ فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَحْ لَكَ فِي الدِّينِ وَإِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ» (۱۳)؛ «ای مالک، رحمت و محبت و لطف بر مردم جامعه را به قلبت بفهمان و نسبت به آنان درنده‌ای خونخوار مباش که

پس تجاوز به حقوق یک فرد، تهدید امنیت جامعه است. براساس این اصل اسلامی، کارفرمایان موظفند از جان کارکنان خود مراقبت کنند. این وظیفه آن‌هاست که شرایط کاری ایمن

را فراهم کنند. آن‌ها باید محل کار خود را به گونه‌ای مدیریت کنند که کارکنان بتوانند وظایف خود را به نحو احسن و سالم و ایمن انجام دهند. لذا این حق اولیه هر کارمندی است که کارفرما باید محیط کاری ایمن و سالم را برای آن‌ها فراهم کند.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

خوردن آنان را غنیمت بشماری؛ زیرا مردم دو صنفاند: یا برادر دینی تو هستند یا مانند تو در خلقت (همنوع تو)»
 امام علی (ع) در نامه به فرزند خویش امام حسن (ع) معیار اساسی برای طرز برخورد و نحوه معامله با دیگران را نفس هر فرد معرفی کرده و چنین می‌فرماید: «يَا بُنَيَّ اجْعَلْ نَفْسَكَ مِيزَانًا فِيمَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ غَيْرِكَ فَأَحِبِّ لْغَيْرِكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَ اكْرَهُ لَهُ مَا تَكْرَهُ لَهَا» (۱۴)؛ «ای فرزند عزیز، نفس خویش را میزانی بین خود و بین دیگران قرار ده، پس از برای دیگران دوست بدار آنچه را که برای خودت دوست میداری، و خوش ندار برای دیگران آنچه را برای خودت خوش نداری» درواقع، امام علی (ع) در اینجا از وجدان دست‌نخورده انسان‌ها استمداد می‌جویند و از حب به ذات که غریزه‌ای از غرائز انسان‌هاست در راه حفظ حقوق افراد، استفاده می‌کنند؛ چرا که هرکس می‌داند از چه چیزهایی خوشش می‌آید و از چه چیزهایی تنفر دارد. لذا میزان دقیق و قابل فهمی را برای حفظ حقوق افراد بیان کرده است.

رسول خدا (ص) آخرین مرتبه خیرخواهی و برادری را چنین بیان فرمود: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ» (۱۵)؛ «هیچ‌کس از شما مؤمن نباشد تا هرچه برای خویش می‌خواهد برای برادر خویش بخواهد» امام صادق (ع) در زمینه آداب معاشرت و برخورد با برادر مسلمان این‌گونه می‌فرماید: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَ لَا يَخْذُلُهُ» (۱۶)؛ «مسلمان، برادر مسلمان است؛ به او ستم نمی‌کند، او را تنها نمی‌گذارد» و در بیان دیگر برادران مؤمن را چنین ترسیم کرده است: «الْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ كَالْجَسَدِ الْوَاحِدِ إِنْ اشْتَكَى شَيْئًا مِنْهُ وَجَدَ أَلَمَ ذَلِكَ فِي سَائِرِ جَسَدِهِ وَ أَرَوَّاحُهُمَا مِنْ رُوحٍ وَاحِدَةٍ وَ إِنْ رُوحَ الْمُؤْمِنِ لَأَشَدُّ اتِّصَالًا بِرُوحِ اللَّهِ مِنْ اتِّصَالِ شُعَاعِ الشَّمْسِ بِهَا» (۱۶)؛ «مؤمن، برادر مؤمن است و همانند یک پیکرند که اگر عضوی از آن به درد آید، سایر اعضایش نیز آن درد را در خود، احساس می‌کنند. روح آن دو مؤمن، از یک روح است. پیوند روح مؤمن به روح خداوند، بیشتر از پیوند پرتو خورشید به خورشید است». روشن است که اگر همه مردم، اصل برادری و خیرخواهی را در کارهای خود به کاربندند، هم

وجدان کاری تحقق می‌پذیرد و هم خیانت در کارها از جامعه از بین می‌رود؛ دیگر کسی در کار خود کوتاهی نمی‌کند، بلکه همگان، به دلیل خیرخواهی نسبت به دیگران، با نهایت دقت و دلسوزی، به کار خویش خواهند، پرداخت و بدین ترتیب، جامعه جهش اقتصادی بزرگی خواهد کرد. از این‌رو، استمرار اخوت و برادری براساس انصاف درباره برادران دینی بیان شده است. امام علی (ع) در این باره فرموده است: «مَعَ الْأَنْصَافِ تَدْوَمُ الْأَخُوَّةُ» (۱۷)؛ «با انصاف، برادری ادامه می‌یابد». یعنی تا کسی با دوست و برادر خود با انصاف و عدل سلوک کند دوستی و برادری میان ایشان پاینده ماند و همین که ناانصافی و جوری بشود دوستی و برادری باقی نماند. بنابراین، طبق دستورات فوق، کارفرمایان و کارمندان، برادر یکدیگر هستند. بر این مبنا شایسته است کارفرما وقتی کارکنان را در مضیقه می‌بیند، شرایط آسایش آنان را فراهم آورد. لذا طبق دستورات اسلامی، کارفرمای مسلمان در صورتی که کارگرانش در شرایط کاری نامناسب و با خطرات شغلی مواجه باشند، نباید در آرامش باشد؛ بلکه باید آرامش و امنیت آنان را فراهم سازد و از این رهگذر زمینه‌ساز امنیت شغلی آنان باشد. در صورت نهادینه‌سازی این اندیشه در نیروی کار، چنین انسان‌هایی تنها برای تأمین معاش و یا درآمد بیشتر کار نمی‌کنند؛ بلکه به کار به‌عنوان یک رسالت الهی می‌نگرند. این نوع نگرش به کار، موجب ارتقای کارکنان و تسریع روند توسعه و پیشرفت سازمان خواهد شد.

۲-۵. عدالت‌محوری: عدالت‌مداری یکی از مبانی حائز اهمیت در تفکر اسلامی است به‌گونه‌ای که از منظر قرآن کریم یکی از اهداف ارسال رسولان الهی بیان شده است (الحدید: ۲۵) و نیز نزدیک‌ترین راه برای نیل به تقوا و کمالات انسانی عدالت برشمرده شده است (المائده: ۸). آموزه‌های قرآنی بر لزوم رعایت عدالت در تمامی عرصه‌های حیات انسانی تأکید دارند: «وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَ لَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ» (الرحمن: ۹)؛ «وزن کردن را به عدالت رعایت کنید و کم‌فروشی نکنید».

اهمیت میزان به هر معنی در زندگی و حیات انسان چنان است که هرگاه همین مصداق محدود و کوچکش یعنی «ترازو» یک روز از زندگی حذف شود برای مبادله اشیاء رفتار

الصَّالِحِينَ» تأکید می‌کند که من از صالحان هستم و ان‌شاءالله تو هم این معنا را در من خواهی یافت (۱۸).

لذا اسلام بر این نکته تأکید دارد که کارفرما باید با ملاحظه، عادل و مهربان باشد و به کارآفرینان اجازه نمی‌دهد که به قیمت ایمنی و سلامت کارکنان خود کسب درآمد کنند. از این رو، کارفرمایان نباید کارگران را مجبور به انجام کارهای ناپسند کنند و نباید آن‌ها را مجبور به کار در محیط یا شرایطی کنند که ممکن است منجر به آسیب یا کشتن آنان شود.

۳. راهکارهای آموزه‌های دینی در ایجاد امنیت شغلی

براساس مبانی بیان شده، ذکر مصادیقی از راهکارهای آموزه‌های دینی برای ایجاد امنیت و بهداشت شغلی بایسته به نظر می‌رسد. در این بخش این موارد بیان می‌شود:

۳-۱. **بار کاری قابل مدیریت:** کارفرما باید از واگذاری کارهای بیش از حدی که ممکن است خارج از توان کارگر باشد خودداری کند. ماهیت کار باید به گونه‌ای باشد که کارگر بتواند به راحتی آن را انجام دهد (۱۹). چنان‌که در آیه ۲۷ سوره قصص بیان شد: «وَمَا أَرِيدُ أَنْ أُشَقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ» (القصص: ۲۷) شعیب (ع) در ضمن پیشنهاد و استخدام موسی (ع) اعلام می‌نماید که من هرگز تو را به کارهای سخت و دشوار نخواهم تکلیف نمود و به مشیت پروردگار نیز مرا از نیکوکاران و صالحان خواهی یافت لذا به‌طور اطلاق خود را تبری ننموده و خود را صالح معرفی نکرد؛ بلکه در نظر موسی اینچنین وعده و پیمان را سپرد (۲۰). این عبارت، اطمینانی است از حضرت شعیب (ع) به حضرت موسی که قصد فشار تو را ندارم بلکه می‌خواهم کمک من باش و خواهی دید که از نیکانم. لذا کارفرما نباید به کارمندان خود برای کار زیاد فشار بیاورد.

حجم کاری بیش از حد می‌تواند برای ایمنی و سلامت کارکنان خطرناک باشد. یک کارمند خسته می‌تواند به راحتی اشتباه کند که ممکن است منجر به حوادث و سوانح ناگوار منجر شود. اسلام معتقد است که کارگر باید تا زمانی که بتواند کار انجام دهد، بدون اینکه خود را به تکلف و سختی بیندازد. از منظر قرآن، تکلیف نکردن به آنچه که در قدرت و اختیار

هرج و مرج و دعوا و نزاع خواهد شد. به همین نسبت هرگاه مفاهیم گسترده‌تر آن حذف شود نابسامانی افزون‌تر و بی‌حساب است. لذا وجود «میزان» چه در کل جهان هستی و چه در جامعه انسانیت و روابط اجتماعی، و چه در کار و کسب و تجارت همه از نعمت‌های گرانبه‌ای خداوند است (۱۱). بنابراین عدالت مفهوم انضمامی است و ضمن مصادیق خود در جامعه قابل فهم است. یکی از مصادیق رعایت عدالت در محیط کار است. کارفرما باید در تمام ابعاد شغلی عدالت را اجرا کند. لذا مطابق اصل عدالت، کارفرما باید در ایجاد امنیت شغلی میان خود و سایر کارکنان عدالت را مراعات کند و تفاوتی میان خود و سایر اعضاء نگذارد و شرایط شغلی ایمن را برای همه به نحو یکسان فراهم آورد.

۲-۶. **رحمت و مهربانی:** رحمت و مهربانی در آموزه‌های اسلام یکی از اصول اساسی است که در جایگاه والایی قرار گرفته است. اسلام می‌خواهد هر نوع استثمار و خلافتی را از روند مدیریت ریشه‌کن کند. در داستان حضرت شعیب و دخترانش، شعیب (ع) پیشنهادی به موسی (ع) می‌کند و آن اینکه خود را برای هشت و یا ده سال اجیر او کند، در مقابل او هم یکی از دو دختر خود را به همسری به عقد وی درآورد: «قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حِجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَ مَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ» (القصص/۲۷)؛ «[شعیب] گفت: «من می‌خواهم یکی از این دو دختر خود را [که مشاهده می‌کنی] به نکاح تو درآورم، به این [شرط] که هشت سال برای من کار کنی، و اگر ده سال را تمام گردانی اختیار با تو است، و نمی‌خواهم بر تو سخت گیرم، و مرا ان‌شاءالله از درستکاران خواهی یافت.»» مطابق این آیه یکی از مهمترین و اصولی‌ترین شرایط مدیریت رحمت و مهربانی نسبت به کارمند است. در عبارت «وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ» شعیب (ع) در این جمله از نحوه کاری که از حضرت موسی (ع) می‌خواهد، خبر می‌دهد اینکه من مخدومی صالح هستم و نمی‌خواهم تو در خدمت‌گزاری من خود را به زحمت و مشقت‌اندازی سپس در عبارت «سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ

کند، چرا که در تمام این موارد، انسان بی‌جهت جان خود را به خطر انداخته و مسئول است (۱۱).

برای اطمینان از ایمنی در محیط کار، کارفرما باید روند حوادث و صدمات رخ داده در سازمان را تجزیه و تحلیل کند تا اقدامات پیشگیرانه در آینده و خدمات مشاوره در پیشگیری از حوادث پس از حادثه افزایش یابد. لذا کارفرما باید اقدامات کافی برای جلوگیری از حوادث و آسیب به سلامت را در محیط کار انجام دهد. همچنین باید سیستم‌هایی را برای جلوگیری از شناسایی و پاسخگویی به خطرات احتمالی برای ایمنی و سلامت کارکنان خود ایجاد کند. یک کارفرما طبق دستورات اسلامی باید اقدامات احتیاطی را در برابر خطرات صنعتی انجام دهد (۱۹).

آیه دیگری نیز در این راستا شایان توجه است؛ خداوند متعال به مؤمنان یادآوری کرده است که در زندگی، خود را از حوادث بازدارند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ لْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» (الحشر: ۱۸)؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا دارید و هر کسی باید بنگرد که برای فردا [خود] از پیش چه فرستاده است و [باز] از خدا بترسید. در حقیقت، خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.» هر چند پیام اصلی آیه درباره آمادگی برای آخرت است؛ اما در این آیه پیام کلی دیگری نیز وجود دارد که مردم باید خود را برای چالش‌های فردا آماده کنند نه اینکه منتظر باشند که ناگهان حوادث به آن‌ها نزدیک شوند.

۳-۳. برنامه‌های آموزشی جهت آگاهی از ایمنی و

سلامت: برای دستیابی به مدیریت ایمنی و بهداشت شغلی به سطح بهینه، آموزش و کسب دانش امری ضروری است. لذا برنامه‌ها و جلسات آموزشی ایمنی و بهداشت برای ایجاد آگاهی در این زمینه در بین کارکنان دارای اهمیت ویژه‌ای است. این فرآیندی است که از طریق آن سازمان‌ها می‌توانند مهارت‌ها و دانش لازم را برای کارکنان خود فراهم کنند تا کار خود را به شیوه‌ای ایمن انجام دهند. برنامه‌های آموزشی باید چنین ویژگی‌هایی را در کارکنانی ایجاد کند که برای بهره‌وری بیشتر و همچنین هوشیار بودن ایمنی به آن‌ها نیاز دارند و

انسان نیست، سنت خداوند در بین بندگان است: «لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (البقره: ۲۸۶) مگر اینکه بخواهد از کارمند خود در برابر بار غیر ضروری کار محافظت کند. چنان‌که از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است که در مورد رفتار با کارگر به ابوذر غفاری چنین فرمودند: «زیردستان شما برادران شما هستند، بنابراین هرکس که برادرش زیردست او باشد باید از آنچه می‌خورد به او بخوراند و از آنچه می‌پوشد، به او بپوشاند و او را به چیزی که عاجز است تکلیف نکند» (۲۱).

۳-۲. پیشگیری از خطرات احتمالی: اسلام نه تنها بر جنبه

ایمنی تأکید می‌کند، بلکه بر دوری انسان از خطر یا اعمال ناامن نیز تأکید دارد: «وَ أَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَ أَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (البقره: ۱۹۵)؛ «و در راه خدا انفاق کنید، و خود را با دست خود به هلاکت می‌فکنید، و نیکی کنید که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد.» مطابق این آیه، انفاق مال را برای تجهیز سپاه و اداره جنگ واجب می‌کند، زیرا بزرگ‌ترین پشتوانه‌های جهاد نظامی، تأمین بودجه‌های تسلیحاتی و تدارکاتی آن است (۲۲). «التَّهْلُكَةُ» چیزی است که به هلاکت و نابودی می‌کشاند (۲۳). لذا عبارت «وَ لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» یعنی با دستان خود، جانتان را به هلاکت نیندازید (۱۸)؛ غرض آنکه ترک انفاق لازم یا سبب پدید آمدن دشمن است یا مایه طمع دشمن موجود و تقویت او، هر دو حال زمینه هلاکت است (۲۲). آیه شریفه مطلق است و در نتیجه نهی در آن نهی از تمامی رفتارهای افراطی و تفریطی است، که یکی از مصادیق آن بخل ورزیدن و امساک از انفاق مال در هنگام جنگ است، که این بخل ورزیدن باعث بطلان نیرو و از بین رفتن قدرت است که باعث غلبه دشمن بر مسلمانان می‌شود (۱۸). لذا هر چند این آیه در مورد ترک انفاق، برای جهاد اسلامی وارد شده، ولی مفهوم وسیع و گسترده‌ای دارد که موارد زیاد دیگری را نیز شامل می‌شود، از جمله اینکه انسان حق ندارد از جاده‌های خطرناک (چه از نظر ناامنی و چه عوامل جوی یا غیر آن) بدون پیش‌بینی‌های لازم بگذرد، یا غذایی که به احتمال قوی آلوده به سم است تناول کند، و یا در محیط کار بدون توجه به خطرات احتمالی و بدون تجهیزات ایمنی، کار

در نتیجه هر چه بیشتر به اهداف سازمانی خود کمک می‌کنند. امروزه همه سازمان‌های موفق و در حال توسعه سرمایه‌های زیادی را صرف آموزش کارکنان خود می‌کنند (۲). اسلام از پیروان خود می‌خواهد که دانش کافی در مورد امور کسب کنند تا وضعیت کنونی خود را تغییر دهند: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (الرعد: ۱۱)؛ «در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند» قوانین و مقررات خاص در مورد ایمنی از طریق سرپرستان، اطلاعیه‌های تابلوی اعلانات، کتابچه‌های راهنمای کارکنان و علائم متصل به تجهیزات می‌تواند ابلاغ شود (۳). در واقع، بینش برادری و خیرخواهی، ایده آموزش و توسعه کارکنان را در یک سازمان ترویج می‌کند. کارفرما باید به کارکنان خود آموزش‌های ایمنی و بهداشتی منظم ارائه دهد تا دانش آن‌ها را در مورد روش‌های کار ایمن ارتقاء داده و بروزسانی شود.

۳-۴. رعایت مقررات دولتی: در سرتاسر دنیا، دولت‌ها قوانین و مقررات مختلفی را در رابطه با ایمنی و امنیت کارکنان برای رعایت آن وضع می‌کنند (۳). هر کارفرما در هنگام تأسیس شرکت، نسبت به تعهدات خود سوگند یاد می‌کند که به کلیه قوانین و مقررات دولتی پایبند باشد. برای اینکه به وعده‌های خود عمل کند، باید تمام قوانین و مقررات کشوری را که در آن تجارت خود را در آن اداره می‌کند، بداند و انجام دهد.

جالب آنکه آموزه‌های فرازمانی اسلام در حوزه کار از قرن‌ها پیش، ملازمت اخلاق و وفای به عهد در امور را سفارش نموده است. چنان که خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (المائده: ۱)؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به قراردادهای خود وفا کنید.» همچنین در سیره پیامبر اکرم (ص) وفای به عهد، از مهم‌ترین اصول زندگی ایشان بود. آن حضرت بر عمل به پیمان و عدم نقض آن، حتی در صورتی که طرف پیمان، کافر یا دشمن انسان باشد، تأکید می‌کرد و هرگز هیچ پیمانی را زیر پا نمی‌گذاشت. همواره سفارش می‌کرد که مسلمان باید به عهد و پیمانش وفا کند: «لَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ» (۲۴)؛ «هرکس وفای به عهد نداشته باشد، دین ندارد»

در بینش اسلامی هر کارفرمای مسئولیت‌پذیری سعی می‌کند تمام قوانین و مقررات را رعایت کند تا هم به قوانین و مقررات ایمنی وفای به عهد داشته باشد و هم در دنیای تجارت شهرت خوبی داشته که در نهایت منجر به سود بیشتر وی می‌شود. رعایت نکردن مقررات می‌تواند منجر به عواقب بدی نه تنها در دنیا-حوادث و سوانح، بلکه در آخرت شود. لذا کارفرما باید اطمینان حاصل کند که کارکنان خود به‌طور مؤثر و سازنده با محیطی امن و سالم کار می‌کنند؛ ایمنی و سلامت هر دو فاکتورهای مهمی هستند که کارکنان را تضمین می‌کند که بهترین کیفیت کارها و خدمات را به سازمان ارائه دهند.

۳-۵. ارزیابی: از منظر آموزه‌های دینی یافتن فضایی جهت ارزیابی کارها و در صورت لزوم اصلاح اشکالات از امور مهم در حیطه مدیریت صحیح است. مدیریت در ایمنی و بهداشت شغلی اینکه عاری از هرگونه اشکال باشد و نیز دریافت بازخورد از کارگران و کارکنان درگیر کار امری بایسته است تا براساس اطلاعات ارائه شده کیفیت فعالیت‌های ایمنی و بهداشت ارتقاء یابد. در چارچوب اسلامی، کارگران به رقابت و ارتقای خود توسعه و تشویق می‌شوند به اینکه همیشه خود را ارزیابی کنند. چنانکه لقمان حکیم به فرزندش این‌گونه فرموده است: «يَا بُنَيَّ ... وَ اجْهَدْ أَنْ يَكُونَ الْيَوْمَ حَيْرًا لَكَ مِنْ أَمْسٍ وَ غَدًا حَيْرًا لَكَ مِنْ الْيَوْمِ فَإِنَّهُ مَنْ اسْتَوَى يَوْمًا فَهُوَ مَعْبُودٌ وَ مَنْ كَانَ يَوْمُهُ شَرًّا مِنْ أَمْسِهِ فَهُوَ مَلْعُونٌ» (۲۵)؛ «فرزندم بکوش تا امروزت بهتر از دیروز و فردایت بهتر از امروز باشد، که هرکس دو روزش برابر باشد، زیانکار است و هر کس امروزش بدتر از دیروزش باشد، از رحمت خدا دور است.»

علاوه بر این، هدف مرحله ارزیابی، شناسایی عوامل محرک تصادفات یا صدمات و یافتن راه‌حل است تا موارد مشابه در آینده تکرار نشوند. لذا هدف از ارزیابی و بازخورد، یافتن مقصر نیست، بلکه شناسایی و ارائه آموزش و دانش کافی به کارکنان است. نمونه بارز نظارت و ارزیابی از زمان پیامبر اکرم (ص) در جریان جنگ احد است. خداوند متعال درباره این جنگ چنین می‌فرماید: «وَ لَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَ تَنَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَ عَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا

تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَ لَقَدْ غَفَا عَنْكُمْ وَ اللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۱۵۲)؛ «و [در نبرد احد] قطعاً خدا وعده خود را با شما راست گردانید: آن‌گاه که به فرمان او، آنان را می‌کشتید، تا آنکه سست شدید و در کار [جنگ و بر سر تقسیم غنایم] با یکدیگر به نزاع پرداختید و پس از آنکه آنچه را دوست داشتید [یعنی غنایم را] به شما نشان داد، نافرمانی نمودید. برخی از شما دنیا را و برخی از شما آخرت را می‌خواهد. سپس برای آنکه شما را بیازماید، از [تعقیب] آنان منصرفتان کرد و از شما درگذشت و خدا نسبت به مؤمنان، با تفضل است»

خداوند به مسلمانان علت اولیه شکست را توضیح داده است که به دلیل جذب برخی از مسلمانان به غنایم و سرپیچی کردن از فرمان رهبری یعنی حضرت محمد (ص) شکست خوردند؛ درواقع در اینجا خداوند متعال علت شکست مسلمانان را ارزیابی کرده است تا در شرایط و موارد مشابه این‌گونه عمل نکنند. به تعبیر دیگر قرآن در این زمینه به سنت تاریخ اشاره دارد که پیروزی شما منوط به شرایط عینی و طبیعی است که خداوند متعال در عالم هستی وضع کرده است و چون در جنگ احد مسلمانان این شرایط را فراهم نکرده بودند، شکست خوردند (۲۶). لذا موضوع ارزیابی و نظارت بر عملکرد، یکی از اصولی است که در آموزه‌های دینی بیان شده است تا مدیریت صحیح تحقق یابد.

۳-۶. تعاون و همکاری کارگران: جامعه مطلوب شغلی، نتیجه همکاری آگاهانه و مسئولانه کارکنان است. این وظیفه همه کارکنان است که از همه دستورات قانونی و معقول از صاحبان مقام در میان خود اطاعت کنند. چنان‌که قرآن تعاون و همکاری مشترک در امور نیک را توصیه می‌کند: «وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ» (المائده: ۲)؛ «و در نیکوکاری و پرهیز همکاری کنید نه در گناه و تجاوز و از خدای بترسید که او به سختی عقوبت می‌کند» این آیه بر لزوم تعاون و همکاری در نیکی‌ها تصریح دارد و به‌عنوان یک اصل کلی در اسلام است که سراسر مسائل اجتماعی و حقوقی و

اخلاقی و سیاسی را دربر می‌گیرد، طبق این اصل تعاون و همکاری مسلمانان با یکدیگر باید تنها در کارهای نیک و برنامه‌های مفید و سازنده باشد نه در گناه و ظلم و تعدی. درواقع، این آیه «زیرساخت جامعه ایدئال را بر دو پایه گرایش به نیکی و پرهیز از زشتی‌ها معرفی کرده است. قرآن کریم افزون بر امر به برّ و تقوای فردی، به ساختن مدینه فاضله و جامعه برین بر مبنای برّ و تقوا فرمان می‌دهد: «وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى» این تعبیر در مقام بیان حکم اجتماعی است، نه فردی؛ یعنی جامعه‌ای بسازید که بر محور برّ و تقوا اداره می‌شود و مردم یکدیگر را با نیکی و پرهیزکاری کمک کنند چرا که ملکه تقوا پشتوانه عملی اوامر و نواهی الهی است» (۲۲).

برای اینکه یک مسلمان و کارمند بتواند وظایف خود را به خوبی انجام دهد، لازم است که یک فرد طبق دستورالعمل‌های کاری تعیین شده توسط کارفرما کار کند. این تعاون و همکاری به نفع خودشان است که با کمال میل تمام مراحل ایمنی را برای ایمن بودن در محل کار بپذیرند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث بیان‌شده می‌توان نتیجه گرفت که آموزه‌های دینی بر لزوم اتخاذ راهکارهایی جهت تأمین ایمنی و بهداشت شغلی و نهادینه‌سازی اخلاق حرفه‌ای در کارآفرینان دلالت دارند. همچنین از دیدگاه اسلام ایمنی و بهداشت شغلی صرفاً شرط یا پیش‌نیاز هر سازمانی تلقی نمی‌شود، بلکه عنصری مهم در حوزه اخلاق کار در اسلام است. درواقع، برخلاف دیگر مکاتب فکری، کار هدفی میانی و مقدمه‌ای برای اهداف والاتر محسوب می‌شود به‌طوری‌که ایمنی و بهداشت شغلی از دیدگاه اسلام بسیار فراتر از رعایت قوانین کار دولتی است. دیدگاه اسلام در مورد ایمنی و بهداشت شغلی مبتنی بر کرامت انسان، آخرت‌گرایی، عدالت محوری، حق حیات، برادری و رحمت و مهربانی است. به‌طوری‌که پیش از انطباق با مقررات دولتی، محیط کاری امن براساس اصول برادری متقابل و رحمت، مهربانی و خیرخواهی ایجاد می‌شود. این مبانی بینشی و شناختی در آموزه‌های قرآنی و روایی، زیربنای

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش پیش‌رو، جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

منطقی‌پیریزی یک نظام منسجم اخلاقی در عرصه ایمنی و بهداشت شغلی را شکل می‌دهند. بار کاری قابل مدیریت، پیشگیری از خطرات احتمالی، برنامه‌های آموزشی جهت آگاهی از ایمنی و سلامت، رعایت مقررات دولتی، ارزیابی و تعاون و همکاری کارگران از جمله مصادیق و راهکارهای اسلامی در ایجاد ایمنی و بهداشت شغلی محسوب می‌شود. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در منظومه فکری و اخلاقی اسلام، ایمنی شغلی، حاصل از اخلاق و خیرخواهی نسبت به دیگری است و این موضوع را مبرهن می‌سازد که برخی اهداف و کارکردهای آموزه‌های دینی به‌طور خاص در جامعه و تعاملات افراد با یکدیگر محقق می‌شود. همچنین برآیند راهکارها و مبانی بیان شده در زمینه ایمنی شغلی عبارت است از اینکه رویکرد اسلام در مدیریت منابع انسانی فضیلت‌گرا و خیرخواه است که غایت آن رسیدن انسان به کمال و سعادت است. بدین‌صورت که خیر و منفعت اجتماعی بر مصلحت‌های شخصی در محیط کار مقدم است که این نگره فکری، تأثیر شگرفی در ارتقای روابط اجتماعی دارد.

مشارکت نویسندگان

اشرف جنّاتی تمامی مراحل پژوهش را به انجام رسانده و ضمن تأیید نسخه نهایی، مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته است.

تضاد منافع

نویسنده هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را درباره پژوهش، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده است.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تأمین مالی

نویسنده اظهار می‌نماید که هیچ‌گونه حمایت مالی برای پژوهش، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده است.

References

1. Shahsavani A. Safety and health of work environment, Tehran: Scientific and Applied University; 2019. p. 1-9. [Persian]
2. Carrell MR, Kuzmits FE, Elbert NF. Personnel: Human resource management. New York: MacMillan Publishing Company; 1992. p. 2, 15.
3. Ismail AB, Razimi MS. Occupational Safety and Health (Osh) From Islamic Perspective: A Conceptual Study. *Ikonomika*. 2018; 3(1): 73-88.
4. Ibn Babawayh MA. *Al-Amali*, Tehran: Kitabchi; 1376 AH. p. 289. [Arabic]
5. Payandeh A. *Nahj al-Fasaha* (a collection of short words of the Prophet, may God bless her and grant her peace), Tehran: Donyaye Danesh, No publication date. p. 696. [Persian]
6. Motahari M. collection of works, Tehran: Sadra Publishing House, 20th edition; 2016. Vol. 1, p. 368. [Persian]
7. Taleghani M. *Partovi az Quran*. Tehran: publishing company; 1983. Vol. 4, p. [Persian]
8. Armstrong M. *Strategic human resource management: A guide to action* [Mohammad Saebi, translator]. Tehran: Publications of the Presidential Public Administration Training Center; 2013. p. 34.
9. Javadi Amoli A. *Resurrection in the Qur'an*. Qom: Esra; 2014. p.29. [Persian]
10. Ibn Shu'bah al-Harrani, H. *Tuhaf al-Uqul*. Qom: Society of teachers; 1983. p. 280. [Arabic]
11. Makarem Shirazi N. *Tafsir Nemooneh*. Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya; 1992. Vol.4 p.356; Vol.23 p.109; Vol.2 p.37. [Persian]
12. Modaresi M. *Men Hoda al-Qur'an*. Tehran: Dar Moheb al-Hussein; 1998. Vol. 3, p.400. [Arabic]
13. Sharif Al-Radi M. *Nahj al-Balagha*. Researched by Sobhi Saleh. Qom: published by migration; 1414 A.H. P.427. [Arabic]
14. Ibn Abi al-Hadid, A. *Commentary on Nahj al-Balagha*, Qom: Mar'ashi Najafi Library; 1983. Vol. 16, p. 84. [Arabic]
15. Shahid al-Thani, Z. *Munyat Al-Murid Fi Adab Al-Mufid Wal-Mustafid*. Research: Reza Mokhtari, Qom: Islamic Media School; 1988. p. 190. [Arabic]
16. Koleini M. *Al-Kafi*. Qom: Dar al-Hadith; 2008. Vol. 3, p. 429; Vol. 2, p. 166. [Arabic]
17. Tamimi Amedi, A. *Ghurar al-Hikam wa-durar al-kalam*. Research: Mehdi Rajaei, Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. p. 703. [Arabic]
18. Tabatabai MH. *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*. Beirut: al-Alami; 1997. Vol.16 p.27; Vol. 2, p. 64; Vol.2 p.64. [Arabic]
19. Akhtar MR. An Islamic framework for employer-employee relationships. *American Journal of Islam and Society*. 1992; 9(2): 202-18.
20. Hosseini Hamedani MH. *Anwar Derakhshan fi Tafsir al-Qur'an*. Tehran: Lotfi; 1983. Vol. 12. p. 213. [Persian]
21. Bukhārī M. *al-Jāmi' al-musnad al-ṣaḥīḥ al-mukhtaṣar min umūr Rasūl Allāh ṣallā Allāh 'alayhi wa-sallam wa-sunanihi wa-ayyāmihi*. Dar Taq al-Najah; 2001. Vol. 3 p. 149. [Arabic]
22. Javadi Amoli A. *Tasnim*. Qom: Esra; 2009; Vol. 9 p.659; Vol. 9 p.662; Vol. 21 p.549-550. [Persian]
23. Ragheb Isfahani H. *al-Mufradat al-Gharib al-Qur'an*, Damascus-Beirut: Dar al-Alam Eldar al-Shami, 1991. p. 844. [Arabic]
24. Majlisi MB. *Bahar Al-Anwar*, Beirut: Dar ehya al-arabi, 1982. Vol. 69. p. 197. [Arabic]
25. Dailami H. *Irshad Al Quloob*. Qom: Al-Sharif Al-Radi; 1991. Vol. 1 p. 73. [Arabic]
26. Sadr MB. *Madrassa al-Qur'aniyah*. Edition 3. Qom: Martyr al-Sadr Center for Research and Specialized Studies, 2016. p. 61. [Persian]